

มดลูก กบฏ กับการใช้ยาของผู้หญิงชนบทอีสาน

ลือชัย ศรีเงินยวง*

ความเชื่อในวัฒนธรรมอีสานเรื่อง “กบฏ” ได้เปิดช่องให้มีการแสวงประโยชน์จากความเชื่อดังกล่าว และนำไปสู่การใช้ยาที่ไม่เหมาะสมอย่างสิ้นเปลือง โดยเฉพาะยาปฏิชีวนะที่จะมีผลต่อสุขภาพในระยะยาว ทั้งในแง่การดื้อยาและผลข้างเคียง

1. บทนำ

งานวิจัยหลายชิ้นให้ข้อสรุปตรงกันว่า เมื่อเทียบกับเพศชาย เพศหญิงจะมีโอกาสเกี่ยวข้องกับการใช้ยามากกว่า ทั้งที่ใช้เองและเป็นทางผ่านให้กับคนอื่นใช้ มีคำอธิบายเรื่องนี้ได้อย่างน้อยสองประการ ประการแรกคือเนื่องจากลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมที่มักกำหนดให้ผู้หญิงมีบทบาทกับการดูแล อภิบาลสุขภาพของคนในครอบครัว ทั้งในฐานะแม่ เมีย และลูกหรืออื่นๆ ภาพเช่นนี้คล้ายคลึงกันในเกือบทุกสังคม ไม่จำกัดว่าพัฒนาแล้วหรือกำลังพัฒนา ประการที่สองเนื่องด้วยลักษณะทางสรีระของเพศหญิงที่เอื้อให้เกิดปัญหาสุขภาพที่ทำให้ต้องมีการใช้ยาได้บ่อยกว่า โดยเฉพาะกับอาการที่เกี่ยวข้องกับการทำงานของระบบการเจริญพันธุ์ (ประจำเดือน การตั้งท้องและคลอด การคุมกำเนิด ฯลฯ) ด้วยลักษณะเช่นนี้เพศหญิงในฐานะผู้บริโภค จึงมักตกเป็นเป้าหมายทางการตลาดของผู้ผลิตและค้ายาโดยตรง

ในสังคมชนบทของภาคอีสาน มีปรากฏการณ์ของการใช้ยาของผู้หญิง (โดยเฉพาะที่อยู่ในวัยเจริญพันธุ์) ที่น่าสนใจยิ่ง โดยเป็นการใช้ยาที่ผูกอยู่กับปัญหาสุขภาพที่เชื่อกันว่าเนื่องมาจากอวัยวะสำคัญของผู้หญิงคือมดลูก หรือเรียกในภาษาถิ่นว่า “กบฏ” อวัยวะดังกล่าวนี้ตามวัฒนธรรมพื้นบ้านอีสาน ชาวบ้านเชื่อกันอย่างค่อนข้างเหนียวแน่นว่าเป็นส่วนสำคัญของร่างกายที่อาจทำให้

สุขภาพแข็งแรงหรืออ่อนแอ หรือก่อให้เกิดอาการป่วยได้หลายอาการ

บทความนี้ ผู้เขียนเรียบเรียงขึ้นจากข้อมูลการวิจัยซึ่งทำระหว่างปีพ.ศ. 2535-2537 โดยเป็นโครงการวิจัยเกี่ยวกับการกระจายยาและพฤติกรรมการใช้ยาของชุมชน ข้อมูลหลักที่ใช้เขียนเป็นข้อมูลจากกรณีศึกษาพฤติกรรมการใช้ยาของครัวเรือนใน 8 หมู่บ้านของจังหวัดหนึ่งในภาคอีสาน ร่วมกับข้อมูลการสำรวจยาและแหล่งยาในหมู่บ้าน 195 แห่ง จาก 8 จังหวัดสุ่มเลือกจากทั่วประเทศ (ดูใน L. Sringernyung et al 1995) โดยจะเลือกกลุ่มอาการ 2 กลุ่ม ที่เกี่ยวเนื่องอยู่กับแนวคิดเรื่องกบฏหรือมดลูก คืออาการ “กินผิด” หรือ “ผิดกบฏ” กับอาการ “มดลูกอักเสบ” โดยต้องการสะท้อนปัญหาการใช้ยาของชาวบ้านซึ่งมีที่มาจากความสัมพันธ์อันซับซ้อนระหว่างวัฒนธรรมเดิมของท้องถิ่นภาวะเศรษฐกิจ บทบาทเจ้าหน้าที่ของรัฐ และกลวิธีของธุรกิจการค้ายา

2. “กบฏ” และอาการผิดกบฏ

ในวัฒนธรรมการแพทย์ของแต่ละท้องถิ่น จะมีเนื้อหาส่วนหนึ่งที่มักจะไม่ได้อ้างถึงกันมากนักคือ แนวคิดหรือทฤษฎีเกี่ยวกับกายวิภาคและสรีระวิทยาของร่างกาย เป็นความคิดหรือความเชื่อที่ว่าอวัยวะแต่ละส่วน

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

มีรูปร่างหน้าตาอย่างไรโรคและความเจ็บป่วยที่เกี่ยวข้องกับอวัยวะนั้นๆ มีอะไรได้บ้าง รุนแรงเพียงใด และควร จะรักษาอย่างไร ซึ่งในวัฒนธรรมการแพทย์ของแต่ละ ถิ่นอาจมองต่างกัน (ดู Helman 1991) แนวคิดและความ

เชื่อเหล่านี้จะเป็นพื้นฐานสำคัญของพฤติกรรมทางสุขภาพ “กบฏ” เป็นความเชื่อพื้นบ้านที่มีลักษณะเฉพาะ ของวัฒนธรรมอีสาน โดยเฉพาะผู้หญิง ข้อมูลจากการ สัมภาษณ์ผู้หญิงและหมอพื้นบ้านในพื้นที่วิจัยทั้งอีสาน และภาคเหนือ (คนอีสานที่ไปอยู่ในภาคเหนือ) พบ ความเชื่อว่า ผู้หญิงหลังคลอดทุกคนจะมีกบฏ บ้างเชื่อว่า กบฏก็คือมดลูก ดังมีคำที่เรียกคล้ายกันว่า “กบฏเข้าอุ” (คล้ายกับคำว่ามดลูกเข้าอุ) โดยอีกส่วนหนึ่งก็เชื่อว่า มดลูกกับกบฏเป็นคนละอย่างกัน กบฏจะเป็นอวัยวะ อีกส่วนหนึ่งลอยอยู่ในช่องท้องเหนือมดลูก เกิดขึ้นหลังจาก การคลอด กบฏเมื่อพัฒนาขึ้นมาแล้วก็จะเป็นส่วนหนึ่ง ของร่างกาย ตามความเชื่อแบบพื้นบ้านดั้งเดิม ช่วงที่ วิฤติของผู้หญิงคือช่วงหลังคลอด และการอยู่ไฟ ผู้หญิง จะต้องมีการประพาศปฏิบัติตัวตามหลักอย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะการงดเว้นอาหารบางชนิดที่เป็นอาหารแสลง หรือ “ผิด” คือไม่ถูกกับกบฏ เรียกพฤติกรรม แบบนี้ว่า การ “ชะล่า”

การชะล่าอาหารคือทางป้องกันอาการผิดกบฏ ที่ ถือปฏิบัติมาแต่โบราณ คำว่า ชะล่า แปลว่าการงดเว้น คือไม่กินอาหารชนิดนั้นชนิดนี้ที่เชื่อว่าจะทำให้เกิดการ กินผิด จึงพบว่าพวกที่เคร่งครัดมากๆ ขณะอยู่ไฟจะงด เว้นอาหารเกือบทุกชนิด กินเฉพาะข้าวกับเกลือเป็น เท่านั้น อาหารที่ทำให้เกิดการกินผิด มีได้นานาชนิดซึ่ง แต่ละคนจะผิดไม่เหมือนกัน เช่น ผักข่า (ชะอม) เปิดเทศ นกคุ้ม เนื้อควายเผือก เนื้อวัว อึ่ง เต่า นกไก่อ้นา ปลาอี สก ลูกหว้า ผักแป้น ฯลฯ มีผู้หญิงบางส่วนเชื่อว่าผู้ที่ ผิดกับอาหารชนิดใดแล้วมักจะเป็นตลอดไป กระนั้น ก็ตามไม่ได้หมายความว่าหญิงมีลูกแล้ว จะมีโอกาสผิด กบฏทุกคน ผู้หญิงที่แต่งงานมีลูกแล้วหลายคนไม่เคยรู้ ว่าผิดกบฏเป็นอย่างไร สามารถกินอาหารได้ทุกชนิด แต่ก็ยังมีบางรายที่กล่าวว่าเคยผิดอาหารบางอย่างเมื่อลูก

ยังเล็กๆ อยู่ แต่ต่อมาก็ไม่เคยผิดอีก

อาการ “กินผิด” หรือ “ผิดกบฏ” จึงเป็นชื่อ เรียกกลุ่มอาการที่เกิดจากกินอาหารที่แสลงกับกบฏ อาการกินผิด เป็นกลุ่มของอาการ มีได้หลายลักษณะ แต่ที่ชาวบ้านเล่าเหมือนๆ กันคือ อาการเวียนหัว อาเจียน ปวดท้อง ท้องเสีย อาจปวดเจ็บบริเวณท้องน้อย ที่ชาว บ้านเรียกว่าเจ็บมดลูก บางรายมีอาการปวดหัว แขน ขาเกร็ง ไม่รู้สึกตัว ลึนแข็ง ขากรรไกรแข็ง หรืออาจถึงชัก บางคนก็มีไข้ ฯลฯ

การอยู่ไฟหลังคลอดเป็นส่วนที่เชื่อกันว่าจะมีผล ช่วยให้มดลูกและร่างกายแข็งแรงขึ้น สามารถทำงาน หนักและทนร้อนทนหนาวได้ดี การคลอดที่โรงพยาบาล ซึ่งชาวบ้านสังเกตว่าแม้จะไม่ต้องอยู่ไฟและชะล่าอาหาร (โดยเฉพาะอย่างยิ่งขณะที่อยู่โรงพยาบาล) ก็ไม่มีอาการ ผิดกบฏ แต่การไม่ได้อยู่ไฟก็ไม่เป็นผลดีกับร่างกายใน ระยะยาว และอาจเกิดผลเสียกับมดลูก ทำให้มดลูก ไม่แข็งแรง

3. การรักษาอาการผิดกบฏ

แต่เดิมการรักษาอาการผิดกบฏ จะใช้สมุนไพร และยารากไม้ แต่ปัจจุบันผู้ที่มีอาการจะรักษาด้วยยา สมัยใหม่เกือบทั้งหมด แยกได้เป็นสองแบบคือ การซื้อ ยากินเอง กับการรักษากับหมอ ซึ่งมีอยู่ 3 กลุ่ม คือ หมอฉินยา คลินิกเจ้าหน้าที่สถานีอนามัย และคลินิก หมอปริญญา

ในการซื้อยากินเอง ยาที่พบบ่อยคือ แอนติฮิสตา- มิน (มีสองชื่อคือ AlerCure R และ คลอเฟนิรามีน) และยาซุด (ซึ่งมีชื่อเรียกว่า “ยาซุดผิดกบฏ”) อย่างไร ก็ดี มียาอีกชนิดหนึ่งที่ผู้ผลิตดูเหมือนจะเจตนาให้เป็นยา สำหรับรักษาอาการนี้โดยเฉพาะ มีชื่อการค้าว่า “คิน ผิดเมต R” เขียนเป็นภาษาอังกฤษว่า “KINPIDMHT R” ทั้งที่ยาดังกล่าวนี้โดยสูตรตำรับแล้วคือยาหวัด (paraceta- mol antihistamine)

ในการไปรับการรักษากับหมอ ยาที่ชาวบ้านได้

รับส่วนใหญ่คือยาฉีด ซึ่งจากการสัมภาษณ์หมอฉีดยา และเจ้าหน้าที่สาธารณสุขตำบลที่เคยให้การรักษาอาการนี้กับชาวบ้าน จะเรียกยาที่ใช้ว่า “ยาฉีดผิดกบฏ” ซึ่งสามารถถามหาซื้อได้จากร้านขายยาทั่วไป และเมื่อผู้วิจัยไปถามซื้อจากร้านขายยาในท้องถิ่นก็พบว่า ยาที่เรียกว่ายาฉีดผิดกบฏคือ แอนตี้ฮิสตามีนชนิดน้ำ มีชื่อการค้าว่า “AlerCure R”

กลุ่มอาการที่ชาวบ้านเรียกว่า “ผิดกบฏ” หรือ “กินผิด” นั้นเป็นลักษณะเฉพาะของความเชื่อที่ฝังอยู่ในวิถีคิดของผู้หญิงอีสานจำนวนมาก เราพบว่าในชุมชนคนอีสานที่อพยพไปตั้งรกรากที่ จ. เชียงราย ซึ่งเป็นพื้นที่วิจัยอีกแห่งหนึ่ง หรือหญิงสาวชาวอีสานที่เข้ามาทำงานในกรุงเทพฯ ก็เชื่อว่า หรือรายงานว่ามีประสบการณ์กับการป่วยด้วยอาการนี้ นั่นก็คือในวัฒนธรรมของคนอีสาน “กบฏ” และ การ “ผิดกบฏ” เป็นสิ่งที่มีอยู่จริง และโดยที่อาการที่จะเรียกว่าผิดกบฏเป็นกลุ่มอาการที่หลากหลาย ดังนั้น ผู้หญิงอีสานจึงเกิดอาการที่เรียกว่า ผิดกบฏได้บ่อยกว่าอาการอื่น และย่อมมีแนวโน้มถึงการรักษาด้วยยาประเภทต่างๆ ที่กล่าวมาบ่อยกว่ายาอื่นๆ

4. มดลูกอักเสบ

“มดลูกอักเสบ” เป็นชื่อที่ชาวบ้านเรียกอาการเจ็บขัดบริเวณท้องน้อย ซึ่งอาจมีอาการปวดหลังและเอวร่วมด้วย ในบางรายที่รุนแรงอาจมีอาการปัสสาวะเป็นเลือดร่วมด้วย สาเหตุสำคัญของอาการมดลูกอักเสบตามประสบการณ์ของชาวบ้านคือ การทำงานหนัก โดยเฉพาะการมีท่าทางขณะทำงานที่ไม่ถูกต้องหรือออกแรงเกินกำลัง เช่น การถกกกล้า การตีข้าว การแบกหามของหนัก เกี้ยวข้าว แบกปอ ดัดอ้อย บั่น คั้นนา การโยกน้ำจากบ่อบาดาล หรือการทำงานที่ต้องใช้การเกร็งกล้ามเนื้อท้อง บางรายเป็นหนักถึงเดินไม่ไหว ข้อมูลจากการสัมภาษณ์แม่บ้าน 8 หมู่บ้าน พบว่าผู้หญิงส่วนใหญ่ล้วนเคยประสบกับอาการดังกล่าวนี้

ในประสบการณ์การรักษาของเจ้าหน้าที่

สาธารณสุขประจำสถานีอนามัยในพื้นที่ศึกษา เห็นว่าอาการที่ชาวบ้านเรียกว่ามดลูกอักเสบ ส่วนมากคืออาการกล้ามเนื้อบริเวณมดลูกอักเสบเนื่องจากการออกกำลังกายมากเกินไป หรือทำงานผิดท่า อาการเจ็บมดลูกที่เกิดจากการติดเชื้อจริงๆ มีไม่ถึงร้อยละ 10 ซึ่งแยกได้โดยสังเกตจากว่า หากเป็นผลจากการติดเชื้อ คนไข้พวกนี้นอกจากอาการเจ็บมดลูกแล้ว จะต้องมีอาการอื่นร่วมด้วย เช่น ตกขาว คันช่องคลอด มีไข้ต่ำๆ สีของตกขาวช่วยบอกว่าเป็นการติดเชื้อรา (สีขาวหรือเหลือง) หรือจากพยาธิ (สีเขียวขุ่น) หรือจากการติดเชื้อกามโรค (ต้องซักประวัติสามีผู้ป่วยร่วมด้วย) ซึ่งการรักษาจะขึ้นกับอาการ เจ้าหน้าที่ผู้นี้ยังให้ความเห็นจากประสบการณ์ของเธอว่า ชาวบ้านที่ทำงานหนัก ยากที่จะหลีกเลี่ยงอาการเจ็บขัดกล้ามเนื้อบริเวณมดลูก โดยเฉพาะชาวบ้านยากจนในพื้นที่ศึกษา

5. การรักษามดลูกอักเสบ

เมื่อมีอาการที่เรียกว่ามดลูกอักเสบ ชาวบ้านมักซื้อยากินเองเฉพาะที่มีอาการรุนแรงจึงไปรักษาตามคลินิก ยาที่ชาวบ้านนิยมซื้อใช้คือยาปฏิชีวนะซึ่งมีหลายยี่ห้อ ที่สำคัญคือ “กาโน R” (เตตราซัยคลิน 500 mg) “บอมซิน R” (เตตราซัยคลิน 250 mg) “โพลเคนเมต R” (sulfamethoxazole+Tri-methoprim) “ซีโรมัยซิน R” (เตตราซัยคลิน 250 mg) “ทีซีมัยซิน R” (เตตราซัยคลิน 250 mg) และเพนนิซิลิน

ในบรรดายาทั้งหมด “กาโน” เป็นที่รู้จักแพร่หลายที่สุด นอกจากเพื่อรักษาอาการมดลูกอักเสบแล้วยังมีการใช้กับอาการปวดเอวที่เนื่องจากการทำงานหนัก (โดยเฉพาะของผู้ชาย) อีกด้วย สาเหตุที่กาโนเป็นที่รับรู้ว่าเป็นยาสำหรับรักษามดลูกอักเสบ เพราะมีการโฆษณาให้เห็นว่ายานชนิดนี้เป็นยาสำหรับมดลูกโดยเฉพาะ จนชาวบ้านเห็นว่ากาโนเป็นยาของผู้หญิง ผู้ชายมักไม่กินสำหรับยาตัวอื่น คือ บอมซิน ทีซีมัยซิน และเพนนิซิลิน ชาวบ้านใช้ตำหรับอาการมดลูกอักเสบ ในกรณีที่ไม่

มดลูก กบฏกับการใช้ยาของผู้หญิงชนบทอีสาน

เงินพอ เนื่องจากราคาจะถูกกว่ากาโนครึ่งหนึ่ง (กาโนเม็ดละ 5 บาท ขณะที่ยี่ห้ออื่นราคาเม็ดละ 2 บาท)

คงจะด้วยสาเหตุที่ยาปฏิชีวนะเหล่านี้ (โดยเฉพาะกาโน) ถูกรับรู้ว่าเป็นยาสำหรับอาการปวดมดลูกและอาการปวดหลัง ปวดเอว จึงทำให้ชาวบ้านบางรายใช้ยาเหล่านี้เมื่อเกิดอาการดังกล่าว ผู้เขียนได้มีโอกาสพบหญิงผู้หญิงอายุประมาณ 50 ปี ซึ่งมีการใช้ยาปฏิชีวนะโดยเฉพาะกาโนเพื่อรักษาอาการที่เธอเรียกว่าปวดเอว ปวดมดลูก มาเป็นเวลา 8 ปีติดต่อกัน โดยเริ่มจากกินเมื่อมีอาการหลังทำงานหนัก ต่อมาจนปัจจุบันต้องกินเกือบทุกวัน วันละ 1 เม็ดตอนเช้า หากไม่กินจะเกิดอาการปวดมดลูก คราวใดถ้ามีเงินพอจะกินกาโน ถ้าเงินไม่พอก็จะกินที่ซิมยชิน

ในรายที่เป็นมาก จะรักษากับคลินิกทั้งคลินิกเจ้าหน้าที่สาธารณสุข คลินิกพยาบาล และคลินิกแพทย์ปริญา ผู้หญิงรายหนึ่งเล่าประสบการณ์ให้ผู้เขียนฟังว่า เธอเคยมีอาการปวดขัดบริเวณท้องน้อยอย่างรุนแรง หลังจากที่เธอไปช่วยเพื่อนบ้านขนกระสอบร่วงจากรถ อาการเกิดหลังจากทำงานไม่นานนัก ปวดรุนแรง นั่งปัสสาวะแทบไม่ได้ ปัสสาวะขัด และมีเลือดปนออกมา เธอรักษาโดยการวิ่งไปตามคลินิกประมาณ 4 ครั้ง เสียค่าใช้จ่ายประมาณ 200 บาท ซึ่งการรักษาที่ได้รับคือยาฉีด และคำอธิบายว่ากระเพาะปัสสาวะอักเสบ

คำวามดลูกยังใช้เป็นคำอธิบายในกลุ่มอาการทำนองนี้ได้อีกบางกรณี เช่น หญิงสาวผู้หนึ่งเกิดอาการปวดแสบช่องคลอดขณะทำงานอยู่ในนา เธอสันนิษฐานว่าเกิดจากการกินน้ำในบ่อน้ำเพื่อนบ้าน จึงซื้อยามากิน โดยเฉพาะกาโน และยาขับปัสสาวะยี่ห้อซิสโตซิน ใช้ยาอยู่ระยะหนึ่งไม่หาย จึงไปรักษาที่คลินิกของเจ้าหน้าที่พยาบาลซึ่งทำงานในโรงพยาบาลประจำอำเภอเธอได้รับยาฉีด 2 เข็มพร้อมกับคำอธิบายว่า “มดลูกบด” เสียค่ารักษาทั้งสิ้น 365 บาท ซึ่งเป็นจำนวนเงินที่มากกว่าเงินในกระเป๋าของเธอ และทำให้เธอต้องเป็นหนี้เพื่อนบ้านสำหรับค่ารักษาในครั้งนั้น

6. มดลูก การใช้ยา และชะตากรรมของผู้หญิงอีสาน

กรณีตัวอย่างการใช้ยาที่น่าเสนามาทั้งสองกรณี ตั้งใจให้มองได้หลายๆ มุม ประเด็นใจกลางอยู่ที่การสะท้อนด้านหนึ่งของการใช้ยาของผู้หญิงอีสาน ความเป็นผู้หญิงทำให้เกิดเงื่อนไขเฉพาะทางสุขภาพบางประการที่ทำให้เกิดอุปสงค์ในการรักษา วัฒนธรรมดั้งเดิมที่เคยเป็นส่วนสำคัญของวิถีชีวิตและเป็นส่วนหนึ่งของการช่วยเหลือตนเองของท้องถิ่น มาถึงวันนี้ถูกผู้ผลิตและคนขายยาตลอดจนหมอทั้งที่เถื่อนและไม่เถื่อนนำไปเป็นประโยชน์ผลเสียที่ตกกับชาวบ้านจึงมีทั้งการใช้ยาโดยไม่จำเป็น ลิ่นเปลืองเงินทองทั้งๆ ที่ยากจนอยู่แล้ว และปัญหาสุขภาพที่เกิดก็มาจากความไม่มีนัยเอง พิจารณาเป็นรายกรณีไปจะเห็นความจริงที่ว่านี้

6.1 ผิดกบฏกับยาแก้แพ้ ยาชุด และยาฉีด

อาการผิดกบฏเป็นอาการอะไรกันแน่ คงจะมองเห็นได้ชัดขึ้นจากพฤติกรรมกรรมการรักษาของเจ้าหน้าที่สาธารณสุขประจำสถานีอนามัยในพื้นที่ จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ประจำสถานีอนามัยผู้หนึ่ง ซึ่งมีชื่อเสียงและมีคลินิกรับรักษาเป็นที่ยอมรับจากชาวบ้านอย่างมาก ได้เปิดเผยถึงเทคนิคในการรักษาอาการผิดกบฏว่า ปกติเมื่อชาวบ้านมาหาขอรับการรักษาด้วยอาการผิดกบฏ มักมีอาการได้หลายอย่าง ส่วนใหญ่คือปวดหัวมาก หายใจไม่อิ่ม หัวใจจุก (ใจสั้น) ชาตามมือตามเท้า คลื่นไส้ บางคนมีไข้ ถ่ายเหลว ซึ่งการรักษาใช้หลักว่าถ้าไม่มีถ่ายเหลวหรือไม่มีไข้ร่วม และความดันปกติ จะวินิจฉัยว่าเป็นอาการทาง neurosis พร้อมให้ข้อสังเกตว่าส่วนใหญ่ผู้ป่วยแบบนี้มักจะมีปัญหาทางบ้าน (เช่น ทะเลาะกับสามี) ร่วมด้วย ซึ่งพบได้บ่อย ยิ่งหน้าแล้ง ไม่ได้ข้าวไม่ได้ปลา ยิ่งพบบ่อย วิธีรักษาคือจ่ายยาโคเดอีนแอมป์ และวิตามินบีรวม หรือการพูดคุยให้คำปรึกษาด้วย แบบที่สองคือถ้ามีถ่ายเหลวร่วมด้วย พวกนี้มักเป็นอาการของอาหารเป็นพิษ ซึ่งส่วนมากเกิดจากการแพ้อาหารทะเล การ

รักษาจึงเน้นที่การรักษาอาการอาหารเป็นพิษ คือให้ยาปฏิชีวนะ ไดอะซีแพม ผงละลายเกลือแร่โออาร์เอส และยาแก้ปวด ซึ่งได้ผลเกือบทุกราย

ที่น่าสนใจก็คือมีคนอีกสองกลุ่ม คือเจ้าหน้าที่ทางการแพทย์ของรัฐกับพ่อค้ายา กลับมองและมีวิธีการในการเข้าไปเกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ต่างกัน ขณะที่ชาวบ้านเชื่อว่า “มิดกบฏ” เป็นโรค เจ้าหน้าที่ทางการแพทย์ โดยเฉพาะที่โรงพยาบาลจะพยายามบอกชาวบ้านไม่ให้เชื่อหรือสอนให้เชื่อใหม่ว่าอาการเหล่านั้นเป็นอาการแพ้อาหาร อาหารเป็นพิษ หรือท้องร่วง จึงพบว่าเป็นปัญหาความขัดแย้งทางความเชื่อกับชาวบ้านอยู่บ่อย ด้านผู้ผลิตและขายยาก้าวไปอีกขั้นหนึ่ง คือการผลิตและโฆษณาให้เข้าไปสวมกับความเชื่อของชาวบ้านได้อย่างพอเหมาะพอดี ดังการตั้งชื่อยาชุดมิดกบฏ และยาฉีดมิดกบฏ เป็นต้น ยิ่งกรณีของยาที่ชื่อว่า “กินมิดเม็ด” ซึ่งยากที่จะตีความเจตนาเป็นอย่างอื่นได้ นอกจากว่าผู้ผลิตตั้งใจจะทำให้ทั้งชื่อและรูปแบบของ (ซึ่งมีรูปแม่กำลังอุ้มให้นมลูก) ถูกรับรู้ว่าเป็นยาสำหรับรักษาอาการกินมิด ทั้งๆที่เป็นยาหวัด ผู้เขียนตีความว่าผู้ผลิตอาจต้องการให้ตัวยานี้แอนตี้ฮิสตามีน มีผลกับการรักษาเป็นหลัก แต่ด้วยหลักในการสร้างความเฉพาะให้กับผลิตภัณฑ์จึงผลิตยาหวัด แต่ขายเป็นยาแก้กินมิด กลยุทธ์การตลาดเช่นนี้นับว่าเป็นความชาญฉลาด และบ่งบอกโดยนัยว่าความเชื่อและการปฏิบัติตนเกี่ยวกับอาการมิดกบฏนี้ มีความแพร่หลายและมีค่าในทางตลาดค้ำกับการลงทุนที่เดียว อย่างไรก็ตามหากยานี้ติดตลาดคือประชาชนนำไปใช้เพื่อรักษาอาการมิดกบฏ ก็คงจะมีปรากฏการณ์ของการกินยาแอนตี้ฮิสตามีนแถมพาราเซตามอลกันอย่างขนานใหญ่ก็เป็นได้

ไม่ว่าอาการมิดกบฏจะเป็นอาการอะไร (โรคพื้นบ้าน อาหารเป็นพิษ/แพ้อาหาร หรืออาการทางประสาท) แต่เราจะเห็นความจริงอยู่สองด้านด้านแรกเป็นของผู้หญิงชาวบ้านที่ยังคงมีความเชื่อตามแบบดั้งเดิมอย่างเหนียวแน่น กับด้านที่สองซึ่งเป็นด้านของผู้ผลิตและจำหน่ายยาหมอนิดยา และเจ้าหน้าที่สาธารณสุขที่เปิดคลินิกรับ

รักษาในท้องถิ่น คนกลุ่มนี้หรือแหล่งรักษาเหล่านี้ทำหน้าที่เป็นทางออกให้กับชาวบ้าน และรู้แจ้งแทงตลอดว่าอาการมิดกบฏของชาวบ้านคืออะไร และสามารถให้ความเชื่อเหล่านั้นเป็นฐานในการทำการค้า ผลที่เกิดขึ้นคือชาวบ้านยังคงสับสนเปลี่ยนแปลงกับการใช้ยาแอนตี้ฮิสตามีน ยาชุด และยาฉีดต่อไป โดยที่หมอนิดยา และคลินิก เจ้าหน้าที่ฉวยประโยชน์จากความเชื่อของชาวบ้านเหล่านี้ได้ต่อไปเช่นเดียวกัน

6.2 มดลูกอักเสบกับยาปฏิชีวนะ

อาการที่ชาวบ้านเรียกว่ามดลูกอักเสบ ส่วนใหญ่ไม่ได้เกิดหรือเกี่ยวข้องกับมดลูกอักเสบ และสองเป็นโรคที่เกิดเพราะความจน เมื่อจนก็ต้องทำงานหนัก เมื่อหนักก็ป่วย แต่เมื่อป่วยกลับต้องถูกเอาเปรียบเพราะความไม่รู้

เมื่อร้อยละ 90 ของอาการนี้ไม่ใช่ผลจากการติดเชื้อ การใช้ยาปฏิชีวนะรักษาจึงเป็นความจริงที่น่าเศร้าของพี่น้องไทย โดยเท่ากับว่าชาวบ้านจำนวนมากกินยาเตตราไซคลินอย่างไรเหตุผล สูญเปล่า และสิ้นเปลืองเงินทองโดยไม่จำเป็น ผลในระยะยาวที่อาจเกิดกับชาวบ้านที่มีการใช้ยาปฏิชีวนะ (เตตราไซคลิน) อย่างต่อเนื่องไม่ว่าจะเป็นการดีของเชื้อ และผลข้างเคียงของยาจึงอาจเป็นสิ่งที่พอกาตการณ์ได้

กรณีของการใช้ยาปฏิชีวนะกับอาการมดลูกอักเสบของหญิงชาวบ้านนี้ ต้องกล่าวว่าเป็นปัญหาการใช้ยาที่เด่นชัด สาเหตุคือการโฆษณาให้เกิดความเชื่อว่ายาปฏิชีวนะ (โดยเฉพาะกาโน) เป็นยาสำหรับอาการป่วยที่เกิดกับมดลูก มีการใช้ประโยชน์จากความกำกวมของคำว่า “อักเสบ” ที่เกิดจากการติดเชื้อ และการอักเสบที่ไม่ได้เกี่ยวกับการติดเชื้อ ทำให้ชาวบ้านเกิดความเชื่อและความเคยชินที่จะมองเห็นว่า “มดลูกอักเสบ” เป็นเช่นเดียวกับการอักเสบของอวัยวะอื่น ที่ต้องใช้ยาที่มีสรรพคุณสำหรับรักษาอาการแผล ฝีหนอง และมียาบางยี่ห้อที่ผลิตมาเพื่อการรักษาอาการของมดลูกโดยเฉพาะ

น่าเสียดายว่าพฤติกรรมอย่างหนึ่งที่ชาวบ้านที่ป่วยเองก็มักไม่ได้สังเกตก็คือ ระหว่างรักษาอาการ (เพราะอาการที่เป็นก็ไม่เอื้อให้ทำงานแบบเดิมได้ต่อไปอยู่แล้ว) รวมทั้งยังมีชาวบ้านบางรายที่มีอาการป่วยแบบนี้ แต่เลือกที่จะรักษาโดยไม่กินยา ใช้การหยุดงานและพักผ่อน ซึ่งก็ปรากฏผลว่าอาการจะทุเลาลงเช่นเดียวกัน ทั้งสองกรณีนี้ชี้ว่าแท้ที่จริงการทุเลาของอาการไม่ได้เนื่องมาจากยา แต่เป็นการพัก นำเสียดายที่ข้อมูลประการนี้ไม่มีใครพยายามช่วยเหลือให้ชาวบ้านได้ถูกคิด ผลจึงเป็นว่าหญิงชาวบ้านจำนวนมากจึงต้องใช้ยาปฏิชีวนะอย่างไม่มีเหตุผลกันต่อไป

ลักษณะประการที่สองของอาการมดลูกอักเสบ คือเกิดจากการทำงานหนัก ซึ่งเป็นเครื่องสะท้อนถึงฐานะและบทบาทในทางเศรษฐกิจของผู้หญิงชาวบ้านในสังคมชนบทได้ดี ปัญหาสุขภาพที่เกิดขึ้นจึงเป็นการปฏิสัมพันธ์กันของหลายปัจจัย จากเงื่อนไขของสรีระ จากบทบาทของผู้หญิง จากเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ จากพื้นฐานของวัฒนธรรม ซึ่งสุดท้ายมีธุรกิจการรักษาและการค้ายามารับช่วงเสนอทางออกให้กับชาวบ้าน สวม

รอยเข้าไปทำประโยชน์กับปัญหาและอุปสงค์ของชาวบ้าน โดยไม่ได้สร้างความเข้าใจหรือให้ข้อมูลที่ถูกต้องให้ชาวบ้านเหล่านั้นจึงเสียเปรียบทั้งขึ้นทั้งล่องคือป่วยเพราะจน แต่เมื่อป่วยแล้วกลับต้องรักษาด้วยวิธีการที่ไม่เหมาะสม เกินพอดี ราคาแพง เพียงเพราะขาดการศึกษา ไม่มีข้อมูล และกลายเป็นว่าวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนเอื้อให้เกิดการถูกเอาเปรียบมากยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

1. L. Sringeriyuang, T. Hongvivatana and P. Pradabmuk. *Community Health Workers and Drugs: A Case Study of Thailand*. WHO/DAP/94.19, 1995.
2. Helman C. *Culture Health and Illness*. (second edition) Butterworth-Heinmann Ltd., 1990: pp.11-29.

คมคำ ♦ ความคิด “การกระจุกตัวของความร่ำรวย การดูดีดั่งทรัพยากรเข้ามาใช้สังคมเมือง การพัฒนาที่ไม่เท่าเทียม คือปัญหาพื้นฐานของระบบสาธารณสุข”

➔ โสภณ สุภาพงษ์ การอภิปราย “ระบบสาธารณสุขเพื่อสุขภาพ”